

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Кафедра музично-практичної підготовки

В. Ф. Кучерук, Н. П. Кучерук

**Виконавський практикум:
С. Гулак-Артемівський. Вступ
до опери «Запорожець за Дунаєм»**

Методичні рекомендації для самостійної роботи
з курсу «Виконавський практикум»

Луцьк
Вежа-Друк
2018

УДК 785.7.091.2:782.6(072)

К 95

Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 5 від 21 лютого 2018 р.)

Рецензенти:

Чернецька Н. Г. – кандидат мистецтвознавства, старший викладач кафедри музично-практичної підготовки Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

П'ятачук Р. М. – заслужений артист України, керівник оркестру Державного академічного Волинського народного хору Волинської обласної філармонії

Кучерук В. Ф.

К 95 Виконавський практикум: С. Гулак-Артемівський. Вступ до опери «Запорожець за Дунаєм»: методичні рекомендації для самостійної роботи з курсу «Виконавський практикум» / В. Ф. Кучерук, Н. П. Кучерук. – Луцьк: Вежа-Друк, 2018. – 20 с.

Методичні рекомендації сприятимуть самостійному опрацюванню студентом оркестрової партитури, допоможуть подолати низку диригентських труднощів та вирішити основні завдання керівника інструментального колективу.

Структура методичних рекомендацій – творчий портрет композитора; рекомендації для самостійного опрацювання оркестрової партитури; клавір; партитура для оркестру українських народних інструментів; список джерел.

Для студентів вищих навчальних закладів спеціальності «Музичне мистецтво» під час вивчення курсу «Виконавський практикум», аспірантів, учителів, працівників закладів культури й мистецтв.

УДК 785.7.091.2:782.6(072)

© Кучерук В. Ф., 2018

Творчий портрет композитора

СЕМЕН СТЕПАНОВИЧ ГУЛАК-АРТЕМОВСЬКИЙ (1813–1873) – український композитор, оперний співак (баритон), драматичний артист, драматург. Автор першої української опери.

Народився на Черкащині. У дитинстві співав в хорі. Навчався в Київському духовному училищі, пізніше – у духовній семінарії.

У 1838 р. на талант Гулака-Артемовського звернув увагу М. І. Глінка і взяв із собою до Петербурзької придворної співацької капели й почав активно готувати його до сценічної діяльності. Спеціально для Гулака-Артемовського Михайло Глінка написав романси на слова В. Забіли «Гуде вітер вельми в полі» та «Не щербечи соловейку», а згодом організував Семену Степановичу декілька концертів і на зібрані кошти відправив на навчання до Італії.

Після повернення до Петербурга Гулак-Артемовський працював солістом російської імператорської опери та Великого театру в Москві і впродовж двадцяти двох років виконав понад п'ятдесят оперних партій переважно італійського репертуару.

Водночас виступав і як драматичний актор, завойовуючи прихильність публіки. Театральні критики відзначали, що Гулак-Артемовський небагато в чому поступається самому Михайлу Щепкіну, неперевершеному актору.

Найпопулярніший твір Гулака-Артемовського – опера «Запорожець за Дунаєм», яка стала українською музичною класикою. Прем'єра відбулася в 1863 р. у Маріїнському театрі Петербурга, наступного року – у Великому театрі в Москві. Однак через утиски української культури з боку уряду, царська цензура майже двадцять років забороняла постановку цієї опери. На українській сцені її вперше поставив у 1884 р. М. Кропивницький, забезпечивши цьому твору творче довголіття.

Окрім того, на сюжети українського життя композитор написав ще вокально-хореографічний дивертисмент «Українське весілля» та водевіль «Ніч напередодні Івана Купала», а також низку пісень, зокрема «Спать мені

не хочеться», «Ой на горі та й жінці жнуть», «Місяцю ясний», «Хусточко ж моя, шовковая» й інші, які досить швидко набули популярності серед широкого загалу шанувальників української пісні.

Прогресивний світогляд С. Гулака-Артемівського формувався під впливом ідей Тараса Шевченка, і саме йому композитор присвятив пісню «Стоїть явір над водою».

Помер С. Гулак-Артемівський у Москві, похований на Ваганьківському кладовищі.

Опера «Запорожець за Дунаєм»

Демократизм Семена Гулака-Артемівського, його любов до народу, до української народної пісні, засвоєння традицій світової оперної творчості, принципів майстерності вокального мистецтва зумовили й появу першої української національної опери «Запорожець за Дунаєм». Сюжет твору підказав професор-історик Микола Костомаров, а все решта – текст вокальних номерів і прози, оркестрова партитура та клавір, а також лібрето – оригінальна авторська робота композитора.

Опера «Запорожець за Дунаєм» приваблює демократичним характером сюжету, колоритністю образів, соковитим народним гумором, мелодійністю музики, що увібрала барви українського пісенного мистецтва. Цей твір великого майстра став міцним підґрунтям національного оперного мистецтва.

За своєю формою «Запорожець за Дунаєм» – типовий зразок лірико-комічної опери, у якій поряд із комедійною лінією (Карась – Одарка) розвивається лірико-романтична (Оксана – Андрій).

Прем'єра опери відбулася в Маріїнському театрі в Петербурзі 14 квітня 1863 р., а в наступні роки ставилася в Москві у Великому театрі й мала значний успіх. В обох виставах роль Карася виконував автор. Публіка захоплено сприйняла спектакль. Рецензії були схвальними, а про Гулака-Артемівського писали, що він показав свій блискучий комедійний талант.

На сьогодні «Запорожець за Дунаєм» – одна з найпопулярніших українських опер, що ставиться в оперних театрах України та за кордоном.

За понад 120-літню сценічну історію опери «Запорожець за Дунаєм» виконавцями головних партій були видатні вітчизняні артисти. Сам композитор неодноразово співав партію Івана Карася в Маріїнському театрі. Наприкінці ХІХ ст. в цій ролі виступав видатний український актор Марко Кропивницький, а партію Оксани виконувала славнозвісна Марія Заньковецька.

Опера «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського здобула велику популярність. Вона має повнокровне сценічне життя завдяки своїй глибокій мистецькій правді й неповторній красі.

Методичні рекомендації

Починається опера «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського невеликим оркестровим вступом (інтродукцією), який малює картину літньої природи. Партитура вступу перекладена для оркестру українських народних інструментів у складі: флейти, кларнети, труби 1 і 2, баян 1, баян 2, баян 3, кобзи альтові й тенорові, бандури, литаври, малий барабан, тарілка та струнний квінтет.

Твір виконується в темпі *andante maestoso* (повільно, урочисто).

Розмір: С. Отже, схема диригування – чотиридольна.

Виконавець, ставлячи перед собою завдання розкрити зміст музичного твору, усвідомлює, що проблема штрихової техніки є одним із факторів передачі задуму композитора. Штрихова техніка для диригента – одна з головних для розкриття змісту музичного твору. Диригент повинен володіти основними штрихами диригування: *legato*, *non legato*, *staccato*. У вступі до опери всі ці штрихи використовуються, зокрема, штрих *legato* в 1-2 й 5-6 тактах, а також в 13-18 т., 22-23 т., 26-27 т.; штрих *non legato* в 9-12 т., 19-21 т., 24-25 т., 28-32 тактах; штрих *staccato* в 3-4 та 7-8 тактах. Ліричність музики в перших тактах, а також початку 1-ї і 2-ї цифр вимагають від диригента м'яких, ненапружених та невеликих за амплітудою жестів. Разом з тим, жест має бути впевненим та чітким, щоб забезпечити ансамбль звучання.

Характер твору та динаміка у 3-4 та 7-8 тактах вимагають від диригента легкого та невеликого за амплітудою жесту, який виконується лише кистю рук.

Урочистість звучання мелодії в тактах, що виконують *non legato*, вимагають від диригента активних, повних енергією жестів.

Вступ до опери має широку динамічну шкалу: від *pp* (дуже тихо) до *ff* (дуже голосно). Динаміка є важливим засобом виконавської виразності. Відтворення сили звучання засобами диригування є однією з головних складових диригентської техніки. Виконуючи твір, використовуємо прийоми вираження динаміки: чим більша сила звучання мелодії, тим більша енергія та амплітуда жесту. В 9-у та 11-у тактах використовується раптова зміна сили звучання, після звучання в попередніх тактах *pp*, наступні два такти звучать *ff*, а далі знову *pp*. Диригенту потрібно, передаючи силу звучання та характер виконання, виражаючи їх в чітких та енергійних диригентських жестах *ff*, підготувати оркестрантів до раптової зміни динаміки *pp*. Для цього слід різко скоротити відбиття четвертої долі останнього, перед *pp*, такту і змінити характер замаху, послабивши енергію жесту та зменшивши його амплітуду.

Крім цього, велике значення для вираження динаміки має й характер замахів. Якщо початок твору, враховуючи темп, динаміку та характер звучання мелодії, вимагає від диригента м'якого, не великого за амплітудою ауфтакту до першої долі, то звучання оркестрового тутті *ff* в 9-10 тактах потребує виконання ауфтакту до першої долі 9-го такту широким, чітким та активним й енергійним жестом. Такий самий енергійний захват виконується до четвертої долі у 18-у такті, показуючи вступ баянам, трубам і тарілці, адже тема починається з затакту *ff*.

В першій цифрі, поставивши акорд на першу долю флейтам і тарілці (динаміка *pp*), показуємо вступ на другу долю кларнетам і проводимо фразу відповідним жестом (штрих *legato*, динаміка *pp*).

Виконуючи цей музичний твір, диригент повинен постійно і строго дотримуватися збереження рівності темпу. В жодному разі не прискорювати. За задумом автора в тактах 30-32 виконати *ritenuto* (поступово затримуючи). Для цього необхідно активізувати замах, збільшуючи амплітуду жестів й чітко показати тривалість восьмих нот, використовуючи диригентський прийом «дроблення» схеми на четвертій долі 31-го такту. Закінчується твір оркестровим тутті *ff*.

Вступ до опери «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського пройшов апробацію в оркестрі народних інструментів Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Рекомендований для роботи при вивченні курсу «Виконавський практикум», а також для концертного виконання.

ВСТУП

Andante maestoso

First system of the musical score. It consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is common time (C). The first measure is a whole rest in the treble and a half note G2 in the bass. The second measure features a half note G2 in the bass and a half note A2 in the treble. The third measure has a half note G2 in the bass and a half note A2 in the treble. The fourth measure has a half note G2 in the bass and a half note A2 in the treble. Dynamics include *p* in the bass and *pp* in the treble.

Second system of the musical score. It consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is common time (C). The first measure is a whole rest in the treble and a half note G2 in the bass. The second measure features a half note G2 in the bass and a half note A2 in the treble. The third measure has a half note G2 in the bass and a half note A2 in the treble. The fourth measure has a half note G2 in the bass and a half note A2 in the treble. Dynamics include *pp* in the bass.

Third system of the musical score. It consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is common time (C). The first measure has a half note G2 in the bass and a half note A2 in the treble. The second measure has a half note G2 in the bass and a half note A2 in the treble. The third measure has a half note G2 in the bass and a half note A2 in the treble. The fourth measure has a half note G2 in the bass and a half note A2 in the treble. Dynamics include *ff* in the bass and *pp* in the treble.

Fourth system of the musical score. It consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is common time (C). The first measure has a half note G2 in the bass and a half note A2 in the treble. The second measure has a half note G2 in the bass and a half note A2 in the treble. The third measure has a half note G2 in the bass and a half note A2 in the treble. The fourth measure has a half note G2 in the bass and a half note A2 in the treble. Dynamics include *pp* in the bass.

Fifth system of the musical score. It consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is common time (C). The first measure has a half note G2 in the bass and a half note A2 in the treble. The second measure has a half note G2 in the bass and a half note A2 in the treble. The third measure has a half note G2 in the bass and a half note A2 in the treble. The fourth measure has a half note G2 in the bass and a half note A2 in the treble. Dynamics include *pp* in the bass and *ff* in the treble.

The image displays three systems of piano sheet music, each consisting of a treble and bass staff. The music is written in G major, indicated by two sharps (F# and C#) in the key signature. The first system begins with a treble staff containing a series of chords and a melodic line with slurs and accents. The bass staff provides a harmonic accompaniment with chords and moving lines. The second system continues this musical texture, with similar phrasing and articulation. The third system concludes the piece, featuring a final chord in the treble staff and a sustained bass line. A dynamic marking of *ff* (fortissimo) is present in the third system, indicating a strong, loud sound. The notation includes various note values, slurs, and accents throughout.

Вступ

до опери "Запорожець за Дунаєм"

С. Гулак-Артемівський,
пер. для орк. нар. інстр.
В. Кучерука

The musical score is for the introduction of the opera "Zaporozhians on the Dniester". It is written for a symphony orchestra and includes parts for various instruments. The score is in the key of D major (two sharps) and 4/4 time. The tempo is marked "1 Andante maestoso". The score is divided into two systems. The first system includes parts for Flutes, Clarinets, Trumpets in B, Horns 1, 2, 3, Cello, Double Bass, and Timpani/Tam-tam. The second system includes parts for Violins 1, Violins 2, Viola, Violoncello, and Double Bass. The score features a variety of musical notations, including notes, rests, dynamics (pp, p), and articulation marks. The Flute and Clarinet parts have a *pp* dynamic marking. The Violin parts have a *p* dynamic marking. The Double Bass part has a *p* dynamic marking. The Timpani/Tam-tam part has a *p* dynamic marking. The score is written in a standard musical notation style with a staff for each instrument.

Флейти

Кларнети

Труби in B
1, 2

Баян 1

Баян 2

Баян 3

Кобзи
альтові

Кобзи
тенорові

Бандури

Литаври

М. барабан
Тарілка

Скрипки 1

Скрипки 2

Альти

Віолончелі

Контрабаси

5

pp

pp

p

pp

pp

p

p

p

p

p

p

This musical score is arranged in systems. The first system consists of two staves, both marked *ff*. The second system consists of three staves, all marked *ff*. The third system consists of five staves: the top two are marked *ff*, the middle two are marked *pp*, and the bottom one is marked *ff*. The fourth system consists of five staves: the top two are marked *ff*, the middle two are marked *pp*, and the bottom one is marked *ff*. The fifth system consists of five staves: the top two are marked *ff*, the middle two are marked *pp*, and the bottom one is marked *ff*. The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings.

1

The image displays a musical score for a piano piece, consisting of multiple staves. The score is written in treble and bass clefs, with a key signature of one sharp (F#). The music is marked with a dynamic of *pp* (pianissimo). The score includes various musical notations such as slurs, accents, and rests. The first staff has a measure with a slur over a half note and a quarter note, followed by a measure with a slur over a half note and a quarter note. The second staff has a measure with a slur over a half note and a quarter note, followed by a measure with a slur over a half note and a quarter note. The third staff has a measure with a slur over a half note and a quarter note, followed by a measure with a slur over a half note and a quarter note. The fourth staff has a measure with a slur over a half note and a quarter note, followed by a measure with a slur over a half note and a quarter note. The fifth staff has a measure with a slur over a half note and a quarter note, followed by a measure with a slur over a half note and a quarter note. The sixth staff has a measure with a slur over a half note and a quarter note, followed by a measure with a slur over a half note and a quarter note. The seventh staff has a measure with a slur over a half note and a quarter note, followed by a measure with a slur over a half note and a quarter note. The eighth staff has a measure with a slur over a half note and a quarter note, followed by a measure with a slur over a half note and a quarter note. The ninth staff has a measure with a slur over a half note and a quarter note, followed by a measure with a slur over a half note and a quarter note. The tenth staff has a measure with a slur over a half note and a quarter note, followed by a measure with a slur over a half note and a quarter note. The eleventh staff has a measure with a slur over a half note and a quarter note, followed by a measure with a slur over a half note and a quarter note. The twelfth staff has a measure with a slur over a half note and a quarter note, followed by a measure with a slur over a half note and a quarter note. The thirteenth staff has a measure with a slur over a half note and a quarter note, followed by a measure with a slur over a half note and a quarter note. The fourteenth staff has a measure with a slur over a half note and a quarter note, followed by a measure with a slur over a half note and a quarter note. The fifteenth staff has a measure with a slur over a half note and a quarter note, followed by a measure with a slur over a half note and a quarter note. The sixteenth staff has a measure with a slur over a half note and a quarter note, followed by a measure with a slur over a half note and a quarter note. The seventeenth staff has a measure with a slur over a half note and a quarter note, followed by a measure with a slur over a half note and a quarter note. The eighteenth staff has a measure with a slur over a half note and a quarter note, followed by a measure with a slur over a half note and a quarter note. The nineteenth staff has a measure with a slur over a half note and a quarter note, followed by a measure with a slur over a half note and a quarter note. The twentieth staff has a measure with a slur over a half note and a quarter note, followed by a measure with a slur over a half note and a quarter note.

17

The musical score consists of 17 measures. The first two measures are mostly rests. From measure 3, the music begins with a forte (*ff*) dynamic. The score includes several staves: a top staff with a treble clef and a key signature of one sharp (F#), a staff with a treble clef and a key signature of two sharps (F#, C#), a staff with a treble clef and a key signature of one sharp (F#), a staff with a bass clef and a key signature of one sharp (F#), a staff with a treble clef and a key signature of one sharp (F#), a staff with a bass clef and a key signature of one sharp (F#), a staff with a bass clef and a key signature of one sharp (F#), a staff with a bass clef and a key signature of one sharp (F#), and a staff with a bass clef and a key signature of one sharp (F#). Dynamics include *ff* and *f*. There are also some markings like *8va* and *5va* above notes in the top staff.

21 *mf*

mp

mp

mf

mf

mf

mf

mf

Sul D
mf

Sul D
mf

mf

mf

25

f

mf

mf

mf

mf

mf

mp

f

f

mf

mf

mf

This page of musical notation consists of ten systems of staves. The first system includes a *rit.* marking. The score features various dynamics such as *ff* (fortissimo) and *f* (forte). The notation includes treble and bass clefs, a key signature of one sharp (F#), and a 2/4 time signature. The music is characterized by complex textures with multiple voices, including chords, arpeggios, and melodic lines. The piece concludes with a double bar line and repeat dots.

Список джерел

1. Барсова І. О. Книга про оркестр / І. О. Барсова. – К. : Музич. Україна, 1981. – 174 с.
2. Гулак-Артемівський С. С. Запорожець за Дунаєм. Комічна опера на три дії (клавір) / С. С. Гулак-Артемівський. – К. : Мистецтво, 1954. – 209 с.
3. Гулак-Артемівський С. С. Запорожець за Дунаєм. Комічна опера на три дії (партитура) / С. С. Гулак-Артемівський. – К. : Муз. Україна, 1979. – 96 с.
4. Гуцал В.О. Інструментовка для оркестру народних інструментів / В. О. Гуцал. – К. : Музич. Україна, 1988. – 79 с.
5. Димченко С. С. Диригування (методика викладання) : навч. посіб. Ч. I. / С. С. Димченко. – Рівне, РДІК, 1997, 152 с.
6. Димченко С. С. Диригування (методика викладання) : навч. посіб. Ч. II. / С. С. Димченко. – Рівне, РДІК, 1997, 141 с.
7. Канерштейн М. Питання диригентської майстерності / М. Канерштейн. – К : Муз. Україна, 1980. – 184 с.
8. Колесса М. Ф. Основи техніки диригування : навч. посіб. для студ. дириг. факульт. консерват. УРСР / М. Ф. Колесса. – К. : Держ. вид-во музич. літ., 1960. – 198 с.
9. Кучерук В.Ф. Грає оркестр українських народних інструментів : навч.-метод. посіб. / В. Ф. Кучерук. – Луцьк : Ред.-видав. відділ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2005. – 258 с.
10. Лапченко В. П. Грає оркестр народних інструментів / В. Лапченко. – К. : Музич. Україна, 1988. – 64 с.
11. Юцевич Ю. Є. Музика. Словник-довідник / Ю. Є. Юцевич. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2003. – 352 с.
12. Запорожець за Дунаєм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D1%86%D1%8C_%D0%B7%D0%B0_%D0%94%D1%83%D0%BD%D0%B0%D1%94%D0%BC
13. С. Гулак-Артемівський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/synopsis/ukrainska_elita/part2/017.htm
14. Феномен Семена Гулака-Артемівського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://libr.rv.ua/ua/virt/92/>

Для нотаток

Для нотаток

Навчально-методичне видання

Кучерук В. Ф., Кучерук Н. П.

**Виконавський практикум:
С. Гулак-Артемівський. Вступ
до опери «Запорожець за Дунаєм»**

Методичні рекомендації для самостійної роботи
з курсу «Виконавський практикум»

Формат 60×84 ¹/₁₆. Обсяг 1,16 ум. друк. арк., 1,04 обл.-вид. арк.
Наклад 50 пр. Зам. 36. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк
(м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. (0332) 29-90-65).
Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.